

УДК 351
DOI 10.36030/2310-2837-2(97)-2020-45-49

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ПІДХОДИ

В. О. Копанчук,
Національний університет цивільного захисту України

У статті представлено всебічне та доктринальне дослідження екологічної безпеки як складової національної безпеки України крізь призму узагальнення та систематизації сучасних концепцій і підходів. Констатовано, що належність екологічної безпеки до більш загальної категорії «національна безпека» є юридичним фактом, який характеризується преюдиціальним змістом, унаслідок прямого й опосередкованого закріплення на рівні чинного законодавства України, а отже, не потребує окремого аргументування чи доведення. Запропоновано три концепції визначення поняття «екологічна безпека» залежно від її функціонального призначення, зокрема управлінську, охоронну та карально-ретроспективну. Доведено, що кожна з представлених концепцій дає змогу виокремити лише певні закономірності екологічної безпеки, унаслідок чого доцільно запропонувати всезагальне поняття, яке б відображало синтез усіх представлених підходів. Отже, під екологічною безпекою доцільно розуміти структурний елемент національної безпеки, який відображає стан захищеності державних та суспільних інтересів і забезпечується шляхом застосування державного примусу в процесі здійснення державно-управлінської діяльності.

Ключові слова: екологія; національна безпека; національна безпека України; екологічна безпека; загрози екологічної безпеки; концепції екологічної безпеки.

ENVIRONMENTAL SAFETY AS COMPONENT OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE: MODERN CONCEPTS AND APPROACHES

V. O. Kopanchuk,
National University of Civil Defence of Ukraine

It presented in article to the doctrinal researches it is eco-friendly safety as the making national security of Ukraine through a prism of generalization and systematization of modern concepts and approaches. It noted that belonging of environmental safety to more general category of «national security» is the legal fact, which characterized by the contents, owing to direct, mediated fixing at the level of the current legislation of Ukraine, and consequently, does not demand separate reasoning or proof. Three concepts definition of a concept of «environmental safety» depending on its functional purpose, in particular administrative, security and retrospective offered. It proved that each of the presented concepts allows to mark out only certain regularities of environmental safety therefore, also it expedient to offer a general concept which would reflect synthesis of all presented approaches, therefore, expediently to understand as environmental safety structural an element of national security which reflects a condition of security of the state and public interests and is provided by application of the state coercion in the course of implementation of state and administrative activity.

Keywords: ecology; national security; national security of Ukraine; environmental safety; threats eco-friendly and safety; concepts of environmental safety.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Доктринальне визначення проблематики у сфері забезпечення екологічної безпеки будь-якої держави було і залишається актуальним для вітчизняних та зарубіжних дослідників. Ця закономірність виглядає цілком логічною, адже ступінь дотримання прав і свобод людини та громадянина, їх життя і здоров'я тісно пов'язано з належною реалізацією державних заходів щодо безпечного навколишнього природного середовища, мінімізацією шкідливого виробництва, техногенних катастроф, особливо в умовах активізації атомної промисловості.

Викладені ризики є актуальними й для України, суспільне та державне життя в якій характеризується сильною концентрацією небезпечних техно-

логії виробництв, малоефективним відновленням природних ресурсів, відсутністю висококваліфікованих кадрів, діяльність яких спрямовувалася б на відновлення екологічної безпеки та контрольної наглядової діяльності за дотриманням державних стандартів (Шмандій, Шмандій 2008, с. 9).

Причому, як свідчать окремі науковці, сьогодні в міжнародних масштабах спостерігається «екологічний волонтаризм», за якого підприємницька діяльність здійснюється за відсутності дотримання будь-яких обмежень у сфері забезпечення екологічної безпеки (Хилько, 2017, с. 57).

Вищевикладені обставини досить яскраво свідчать про актуальність обраної проблематики, яка є своєрідним елементом добробуту суспільства в цілому та показником забезпечення національної безпеки Української держави.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Теоретико-прикладні аспекти визначення закономірностей становлення й розвитку національної безпеки знайшли своє відображення в багатьох працях вітчизняних науковців, зокрема таких як: С. Андреев, О. Борисенко, О. Давидюк, А. Дегтяр, С. Домбровська, О. Радченко, Є. Романенко, С. Руснак, В. Садковий, Г. Ситник та ін.

Визначення особливостей екологічної безпеки, її етимологічний зміст як самостійний інститут та елемент національної безпеки відображено в численних наукових напрацюваннях відомих українських науковців, серед яких варто відзначити: М. Хилька, П. Фесянова, О. Гулича, О. Заржицького, М. Хвесика, Ю. Литвинова, І. Бугайчука, М. Троцьку, І. Гомлю, О. Коваленка та інших.

Водночас багатогранність наукових досліджень стала наслідком численної кількості різноманітних підходів до цієї проблематики, інколи досить суперечливих та протилежних, що потребує їх систематизації, узагальнення та формування певних концепцій і підходів.

З огляду на зазначене **метою статті** є всебічне та доктринальне дослідження екологічної безпеки як складової національної безпеки України крізь призму узагальнення й систематизації сучасних концепцій та підходів.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що екологічна безпека порівняно з іншими суміжними та спорідненими інститутами є широко дослідженою, про що свідчить численна кількість праць, присвячених різним теоретичним та прикладним аспектам. Але найголовнішим питанням становлення та формування будь-якого інституту було й залишається питання змісту того завдання, яке він покликаний реалізовувати в процесі свого функціонування, унаслідок чого визначальним елементом постають проблеми концептуального характеру, тлумачення та опосередкування яких має сприяти вдосконаленню цього інституту.

Власне, під поняттям «концепція» необхідно розуміти: 1) систему поглядів на певне явище; 2) спосіб розуміння, тлумачення яких-небудь явищ, основну ідею будь-якої теорії (Яковлева, Афонська, 2007, с. 333).

На думку С. Надобко, виокремлення тих чи інших концепцій дає змогу використати різні види і прийоми концептуального аналізу, оскільки сама їх структура та внутрішній зміст дають змогу виокремити певні відмінності, зокрема в характеристиці типів зв'язків, що виникають у про-

цесі співвідношення різних положень, ідей щодо сутності та внутрішнього змісту (Надобко, 2016, с. 12–13).

Уважаємо, що варто погодитись із представленим твердженням, оскільки саме зі змістової точки зору використання дослідником концептуальних правил та прийомів дасть можливість визначити ступінь взаємодії внутрішніх і зовнішніх зв'язків, які охоплюють поняття «екологічна безпека».

Відповідно до законодавчого визначення поняття «екологічна безпека», закріпленого в ч. 1 ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ, законодавець під вказаною дефініцією розуміє стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується запобігання погіршенню екологічної обстановки та виникненню небезпеки для здоров'я людей (Про охорону навколишнього, 1991).

Оперативно-управлінські засади формування екологічної безпеки знаходять свій подальший розвиток в інших відомчих актах підзаконного характеру, зокрема у п. 4.14 Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 26 травня 2015 р. № 287/2015 передбачено, що один із ключових елементів національної безпеки – екологічна безпека – має забезпечуватися в конкретних напрямках та з урахуванням прямо передбачених заходів державного управління (Про рішення Ради, 2015).

Таким чином, уважаємо, що належність екологічної безпеки до більш загальної категорії «національна безпека» є юридичним фактом, який характеризується преюдиціальним змістом унаслідок прямого й опосередкованого закріплення на рівні чинного законодавства України, а отже, не потребує окремого аргументування чи доведення.

Утім, в аспекті нашого дослідження цікавим постає питання науково-теоретичного обґрунтування визначення категорії «екологічна безпека». Зокрема, на думку М. Хилька, – це спосіб самозбереження народу, який досяг рівня організації у формі незалежної держави (Хилько, 2017, с. 138).

Вважаємо, що це твердження заслуговує на критику, оскільки не можна ототожнювати лише екологічну безпеку як базовий елемент самозбереження тієї чи іншої національної спільноти, адже на міжнародній арені існують і такі держави, які мають досить багато техногенних наслідків, які аж ніяк не впливають на наявність чи відсутність державного суверенітету, ступінь забезпечення народовладдя та й узагалі існування держави.

Р. Сабіров зазначає, що екологічна безпека є важливою складовою національної безпеки, вирішення її питань можливе виключно в разі комплексного застосування заходів екологічного, економічного та правового характеру (Сабіров, 2010, с. 245).

Беззаперечно, представлені висновки науковця заслуговують на увагу, але проблема в тому, що дослідник не наводить власне визначення поняття екологічної безпеки. Відсутні також є твердження про те, який же концептуальний зміст було покладено в основу визначення етимологічного змісту зазначеної категорії.

Цікаво, що майже всі науковці не заперечують той факт, що на сьогодні правове регулювання екологічних суспільних відносин відстає від вимог практики, але не пропонують шляхи подолання такої негативної ситуації (Шемшученко, 1989, с. 5).

С. Азаров та Ю. Литвинов, досліджуючи особливості забезпечення екологічної безпеки в Україні, уникають трактування цього поняття, обмежуючись лише тезою про те, що розуміння місця екологічної безпеки в системі національної безпеки та її законодавчо-екологічне значення, що виявляється під час взаємодії природних, економічних, правових і соціальних чинників, дає можливість бачити її цілісною зі своїми власними законами розвитку (Азаров, Литвинов, 2012, с. 146).

Деякі дослідники визначають зміст дефініції «екологічна безпека» через перерахування її структурних елементів, до яких відносять: екологічний аудит, моніторинг, прогноз розвитку екологічної ситуації, екологічний менеджмент тощо (Гулич, 2014, с. 147).

Представлені наукові погляди та детальний аналіз чинного законодавства України дає підстави запропонувати три концепції визначення поняття «екологічна безпека» залежно від її функціонального призначення, зокрема:

– управлінську – екологічну безпеку можна розглядати з точки зору синтезу двох граней: по-перше, як надзвичайно важливий елемент механізму державного управління, який реалізується державою як безпосередньо, так і опосередковано крізь національну безпеку України, по-друге, як засіб охорони суспільних відносин, які належать до сфери державного управління;

– охоронну – екологічна безпека забезпечує охорону сукупності матеріальних та нематеріальних цінностей, які виникають у процесі реалізації суспільних відносин органами державної влади, підприємствами, установами та організа-

ціями незалежно від форми власності, а також окремими громадянами;

– карально-ретроспективну – за якої екологічну безпеку слід розуміти як охоронювані чинним законодавством суспільні відносини, які тягнуть за собою юридичну відповідальність з боку держави в разі їх недотримання, порушення чи посягання.

Водночас варто зазначити, що кожна з представлених концепцій дає змогу виокремити лише певні закономірності екологічної безпеки. Однак, визначаючи основоположною лише одну із запропонованих концепцій, в остаточному підсумку можна отримати лише однотипний аналіз, унаслідок чого сутність цього поняття має розкриватися лише за допомогою синтезу всіх перелічених концепцій, що свідчить про складність означеної категорії на загальнонауковому та загальнотеоретичному рівнях і необхідність формування єдиного, усталеного поняття.

Виходячи із вищевикладеного вважаємо, що під екологічною безпекою необхідно розуміти структурний елемент національної безпеки, який відображає стан захищеності державних та суспільних інтересів і забезпечується шляхом застосування державного примусу в процесі здійснення державно-управлінської діяльності.

Система методів та прийомів забезпечення екологічної безпеки може бути визначена як сукупність законодавчих, державно-управлінських та медико-біологічних заходів, спрямованих на підтримання рівноваги між природними й антропогенними навантаженнями, необхідних для дотримання безпечного для життя і здоров'я довкілля. До методів підтримання екологічної безпеки доцільно віднести методи контролю, моделювання та прогнозу, юридичні засоби та прийоми, а також сукупність державно-управлінських і законодавчих заходів.

У свою чергу, причинами негативного впливу на стан екологічної безпеки можна визначити: загрози глобального характеру (наприклад забруднення навколишнього середовища, кислотні дощі, посухи, виснаження природних ресурсів тощо); наслідки надзвичайних ситуацій на спеціальних об'єктах, зокрема атомних електростанціях, найбільша з яких – аварія на Чорнобильській АЕС, Україна (26 квітня 1986 р.); агресивні воєнні дії, зокрема під час яких було пошкоджено та зруйновано велику кількість екологічно небезпечних підприємств, що призвело до аварійних викидів і скидів шкідливих речовин; низький рівень застосування інноваційних, ресурсозберігаючих та природоохоронних технологій; наявність великої кількості

потенційно небезпечних підприємств та інших об'єктів, які можуть призвести до екологічної катастрофи (Шмандій, Шмандій, 2008, с. 11).

Таким чином, доцільно констатувати, що екологічна безпека, незалежно від концепції, яка покладена в основу її теоретико-прикладного розуміння, забезпечує потенціал демократичного та соціального розвитку держави в контексті реалізації національної безпеки, а також дає змогу зберегти належний рівень функціонування країни на міжнародній арені. Головною метою екологічної безпеки, незалежно від етапу історико-державного розвитку, є створення та підтримка такого стану справ, за якого будуть забезпечені сприятливі умови в державі, які сприятимуть вільному розвитку особистості, суспільства і держави з дотриманням найбільш важливих соціальних цінностей.

Організація, управління і регулювання екологічних відносин є змістовою частиною завдання забезпечення національної безпеки. Причому, якщо на початковому етапі забезпечення екологічної безпеки – це відносини, що виникають в умовах господарської діяльності з метою недопущення негативного впливу на природні об'єкти, то на заключному етапі забезпечення екологічної безпеки це відносини, які формуються як складний державно-управлінський цикл та механізм.

Список використаних джерел

- Азаров С. І., Литвинов Ю. В. Екологічна безпека як складова національної безпеки України. *Вісн. КрНУ ім. Михайла Остроградського*. 2012. № 2 (73). С. 142–146.
- Гулич О. І. Регулювання екологічної безпеки регіону: європейський досвід. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 3. С. 145–152.
- Надобко С. В. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про банки і банківську діяльність : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2016. 198 с.
- Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. *Відом. Верхов. Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
- Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. *Офіц. вісн. України* 2015. № 43. Ст. 14.
- Сабіров Р. Ф. Екологічна безпека як невід'ємна складова національної безпеки України. *Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2010. № 1. С. 240–245.
- Хилько М. І. Екологічна безпека України : навч. посіб. Київ, 2017. 267 с.

Висновки. Виходячи із вищевикладеного можна зробити висновок про те, що сукупність наукових поглядів та детальний аналіз чинного законодавства України дає змогу запропонувати три концепції визначення поняття «екологічна безпека» залежно від її функціонального призначення, зокрема управлінську, охоронну, карально-ретроспективну.

Водночас кожна з представлених концепцій дає можливість виокремити лише певні закономірності екологічної безпеки, унаслідок чого доцільно запропонувати всезагальне поняття, яке б відображало синтез усіх представлених підходів. Таким чином, під екологічною безпекою доцільно розуміти структурний елемент національної безпеки, який відображає стан захищеності державних та суспільних інтересів і забезпечується шляхом застосування державного примусу в процесі здійснення державно-управлінської діяльності.

Екологічна безпека як досить складний та важливий інститут, незалежно від концепції, яка покладена в основу її теоретико-прикладного розуміння, забезпечує потенціал демократичного та соціального розвитку держави в контексті реалізації національної безпеки, а також дає змогу зберегти належний рівень функціонування країни на міжнародній арені.

References

- Azarov, S. I., Lytvynov, U. V. (2012). Ekolohichna bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Environmental safety as component of national security of Ukraine]. *Visnyk KrNU imeni Mykhaila Ostrohradskoho*, № 2. P. 142–146 [in Ukrainian].
- Hulych, O. I. (2014). Rehuliuвання ekolohichnoi bezpeky rehionu: yevropeyskyi dosvid [Regulations of environmental safety of the region: european experience]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, Is. 3. P. 145–152 [in Ukrainian].
- Nadobko, S. V. (2016). *Administratyvna vidpovidalnist za porushennia zakonodavstva pro banky i bankivsku diialnist [Administrative responsibility for violation of the legislation on banks and bank activity]* (Candidate's thesis). V. N. Karazin Kharkiv National University. Kharkiv [in Ukrainian].
- Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyschcha : Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 № 1264-XII (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Is. 41. Art. 546.
- Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnia 2015 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26.05.2015 r. № 287/2015. (2015). *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy* [Official Gazette of Ukraine], Is. 43. Art. 14.
- Sabirov, R. F. (2010). Ekolohichna bezpeka yak nevidiemna skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy

- Шемшученко Ю. С. Правовые проблемы экологии. Киев : Наук. думка, 1989. 231 с.
- Шмандій В. М., Шмандій О. В. Екологічна безпека – одна з основних складових національної безпеки держави. *Екологічна безпека*. 2008. № 1. С. 9–15.
- Яковлева А. М., Афонська Т. М. Сучасний тлумачний словник української мови. Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. 672 с.
- [Environmental safety as component of national security of Ukraine]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*, Is. I. P. 240–245 [in Ukrainian].
- Khylko, M. I. (2017). *Ekolohichna bezpeka Ukrainy* [Environmental safety of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
- Shemshuchenko, Yu. S. (1989). *Pravovye problemy jekologii* [Legal environmental problems]. Kiev : Naukova dumka [in Ukrainian].
- Shmandii, V. M., Shmandii, O. V. (2008). *Ekolohichna bezpeka – odna z osnovnykh skladovykh natsionalnoi bezpeky derzhavy* [Environmental safety – one of the main components of national security of the state]. *Ekolohichna bezpeka*. Is. I. P. 9–15 [in Ukrainian].
- Yakovleva, A. M., Afonska, T. M. (2007). *Suchasnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Modern explanatory dictionary of Ukrainian]. Kharkiv : TORSINH PLUS [in Ukrainian].

Копанчук Володимир Олександрович,
кандидат юридичних наук, докторант,
Національний університет цивільного захисту України,
61023, Україна, м. Харків, вул. Чернишевська, 94

Цитування: Копанчук В. О. Екологічна безпека як складова національної безпеки України: сучасні концепції та підходи. *Вісн. НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2020. № 2 (97). С. 45–49.

Стаття надійшла: 11.05.2020

Схвалено до друку: 30.06.2020

Kopanchuk, Volodymyr O.,
Ph.D of Law Science, Doctoral candidate,
National University of Civil Defence of Ukraine,
94, Chernyshevskaya St., Kharkiv, 61023, Ukraine
E-mail: nuczu@dsns.gov.ua
<http://orcid.org/0000-0002-2945-4271>

Citation: Kopanchuk, V. O. (2020). *Ekolohichna bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy: suchasni kontseptsii ta pidkhody* [Environmental safety as component of national security of Ukraine: modern concepts and approaches]. *Bulletin of the NAPA. Series «Public Administration»*. Is. 2 (97). P. 45–49 [in Ukrainian].

Article arrived: 11.05.2020

Accepted: 30.06.2020